

Archeologie českých zemí

9. Archeologie neurbánních sídel elit.

Kasteologie

- **Dnes** – historická disciplína zaměřená na studium feudálních sídel, využívající metodiky několika oborů:
archeologie, historie (genealogie, heraldika, sfragistika, diplomatika), dějiny umění, stavebně-historický vývoj
- **Hrad** – **dříve:** objekt navazující na starší hradiště (historie, chronologické zařazení, architektonická dispozice, vybavení))
– **dnes:** nový prvek vrcholně středověké transformace (pojetí elit, ekologie – jídelníček, lovecké hrady, řádová sídla)
sídlo jako součást historické krajiny, viditelnost v krajině (GIS), provozní funkce (předhradí),
- **„Česká kasteologická škola“** – 2. pol. 50. let: počátky (výzkum tvrzí); 60. léta: rozvoj
– 70. léta: komplexní pojetí studia
Durdík, T.: Česká kasteologie v evropských souvislostech, AR 50, 1998, 784-789.
- **Karel Hynek Mácha** (1810-1836) – Hrady spatřené (romantismus, skicy)
- **František Alexander Herber** (1815-1849) – pražský kupec, zmapoval okolo 600 hradů
- **August Sedláček** (1843-1926) – profesor v Táboře a Písku, 15 sv., zmapoval cca 3 tis. hradů
Hrady, zámky a tvrze království českého
- **Dobroslava Menclová** – historička umění: České hrady, 2 sv. (1972)
- **Tomáš Durdík** (1951-2014) – Ilustrovaná encyklopedie českých hradů (1999)
- **Miroslav Plaček** – Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí. Praha 2001.
- **Kouřil, P. – Prix, D. – Wihoda, M.** – Hrady českého Slezska. Brno 2000.

Kasteologické konference a periodika

- **Konference – 1962:** první konference ve franc. Les Andelys (u hradu Gaillard)
sborník: Château Gaillard
  - **1989:** v maďarském Gyöngyös (u hradu Bene)
sborník: Castrum Bene
  - **1991:** ve finském Turku
sborník: Castella Maris Baltici
- **Mezinárodní časopisy:** Burgwart (1889), Burgen und Schlösser (1969)
Nachrichten des Schweizerischen Burgenvereins
Mitteilungen des Kommission für Burgenforschung
Internationales Burgeninstitut Bultein
- **Domácí periodika:** **1989** – sborník Castellologica bohémica (ARUP)
1976 – sborník Archaeologia historica
(z mezinárodních konferencí archeologie středověku)

Klub Augusta Sedláčka

- **1984** – Ustavující schůze v Technickém kabinetu ZK ROH Škoda (Měšťanská beseda) po přednášce PhDr. T. Durdíka “Současný stav a potřeby výzkumu hradů v Čechách”.
- **Činnost** – ediční, přednášková, exkurze, účast na výzkumech, údržba sídel
- **1984 až 1990** – vydávány Informační listy Klubu Augusta Sedláčka
- **1990** – vydává klubový zpravodaj Hláska
- **1995** – edice Zapomenuté hrady, tvrze a místa
- **Pobočky:** Plzeň, Praha, Brno, Zlín, Hradec Králové, Humpolec

Nejstarší hrady v Evropě

- **Fortifikace** – **před r. 1000: Alsasko: hraběcí** rody si staví dvory v centrech nebo na okraji vesnic
  - **10. stol.:** pohoří Vogézy a údolí Rýna: 600 hradů (1 hrad na 7 až 15 km²)
stavba hradu: panovnický regál
nejstarší: Ribeaupierre, Frankenbourg, Ratburg, Hohen-bourg-Mont St. Odile, Erstein
  - **11. stol.:** dřevohlinité fortifikace s kamennými plentami
(1000 Turquestein, 1089 Thanvillé – 1089)
  - **konec 11. a 12. stol.:** hrady staví nehraběcí rody (střední šlechta)
oslabení panovnické moci v době boje o investituru
  - **2. pol. 12. stol.:** **kamenné hrady** – Francie: kolem r. 1100 vznikají stabilizovaná šlechtická sídla
Německo: kolem pol. 11. stol. s rozvojem ve 12. stol.
Čechy: domácí 2. třetina 13. stol. – hrad a vzápětí tvrz
Sídla typu motte: Francie – 11. stol. Německo – 12. stol.

Dvorce

- **11. a 12. stol.:**

- **První zmínka** – 1073: v legendě o sv. Václavu, kde se uvádí dvůr U Sekyřkostela na Moravě
- **Curria** – v latinské terminologii, výměra je uváděna v poplužích (půda obdělána za 1 den)
- 2 listiny: 1078: listina kláštera Hradisko u Olomouce – dvorec v Úsobrně s vesnicemi
1141: listina Jindřicha Zdíka – dvorce v Jezbořicích a Kroměříži
- **Čechy:** Chvojen u Benešova, Týnec nad Sázavou
- **Morava:** Kralice nad Oslavou
- **Dispozice** – obytné sídlo většinou s kostelem + hospodářská část
- **Funkce** – správní středisko (nelze ztotožňovat s pozdějšími velkostatkami)

- **13. stol.:**

- písemné zprávy o nich hovoří častěji
- zakládány na zboží šlechtickém, církevním a později i měšťanském

- **Předhusitské období:**

- nejčetnější na pozemkových majetcích nižší šlechty, na Moravě: okolo 700
- Rozloha: většinou malé (2 – 4 popluží), šlechta na nich hospodařila ve vlastní režii s čeledí
- jsou budovány v blízkosti tvrze (Mstěnice, Koválov)

První hrady a struktura majetkové držby v Čechách

- **Konec 11. stol.** – stabilizace vlastnictví, modernizace (výstavba) země (Vratislav Vaníček)
- **Konec 12. stol.** – výstavba prvních hradů v režii cizích rodů (Přimda)
  - v raném středověku existovalo menší pozemkové vlastnictví méně významných příslušníků původních rodových klanů (familie), které nezískaly panovníkovu přízeň a úřad
  - současná historiografie odmítá vlastnictví země centrální mocí (tzv. služebnou organizaci)
  - struktura českého státu:
    - rodová samospráva (kontinuita vlastnictví)
    - vrstva svobodných (odvádění dávek)
    - panovnické velkostatky (obhospodařované ze dvorců)
    - hradská organizace (administrativní správa)
- **Svobodná držba** – před 13. stol.: pozemkové vlastnictví, podíl na formování společenských a právních norem
  - částečně vycházela z původní klanové držby nezávislé na panovníkovi
  - vzor: tzv. barbarské zákoníky: kodifikovaly lokální zvyková práva doplněny o prvky římského práva přizpůsobeny potřebám církve

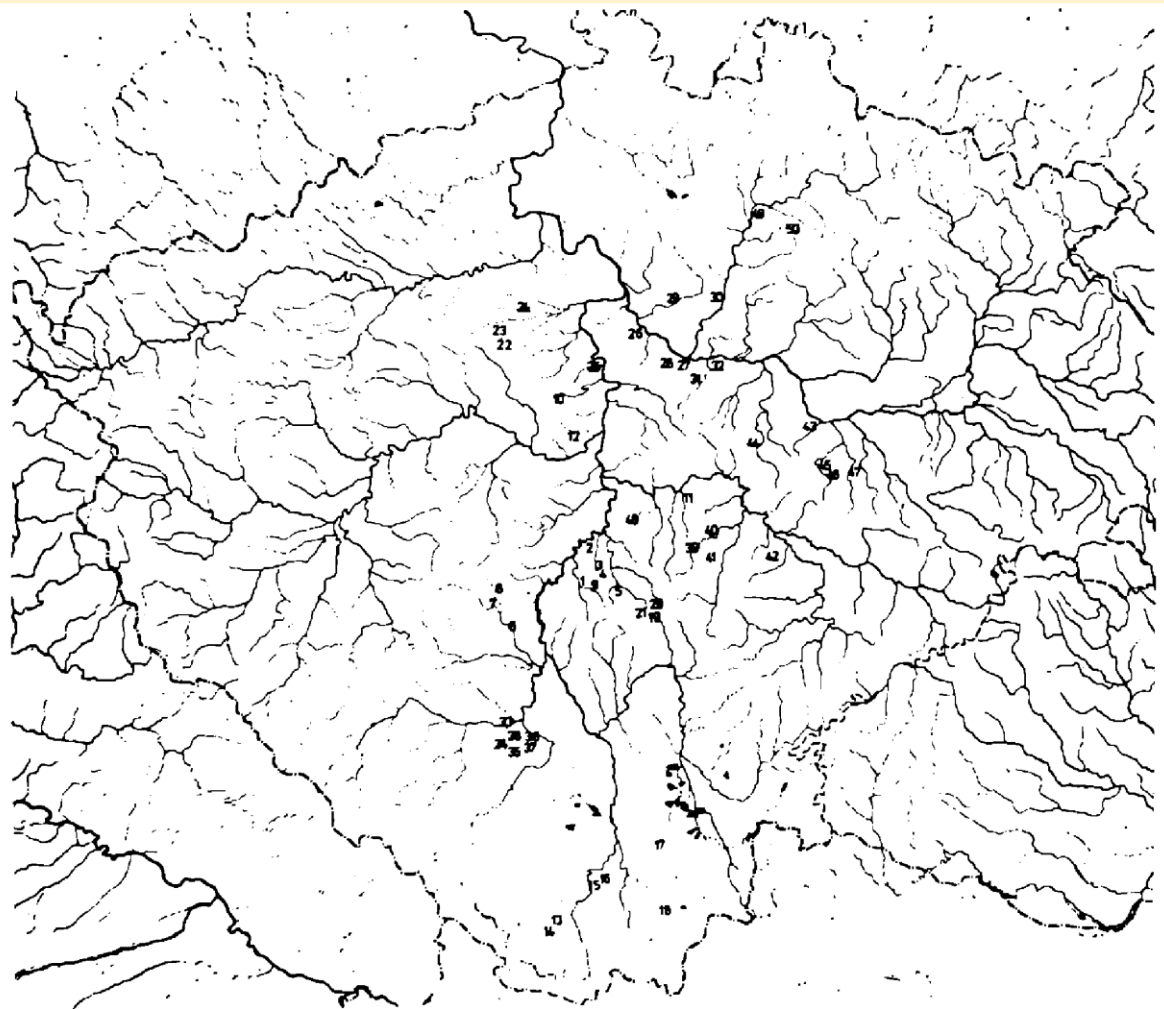
Terminologie

- **Panská sídla** – skupina elitních (vrchnostenských) rezidencí: nejstarší dvorce a dvory
- **1. Sídla v méně přístupných polohách na ostrožnách a návrších mimo sídliště:**
- **Hrad** – lat. castrum, arx, menší castellum, něm. die Burg (od 15. stol.: v českých písemných pramenech)
  - opevněný útvar: hradba, věž, palác (kaple), hospodářské budovy
  - funkce: primárně obranná (vojenská), druhotně sídelní, reprezentační
  - sídlo vyšších vrstev: panovník, šlechta, církev
  - od 16. stol.: **zámek** (Josef Macek: obytná a reprezentační funkce)
    - Horní Uhry: Kaštiel (z maď. Kastély, odvozeno z lat. castellum)
    - německé země: das Schloss, anglicky: the castle, francouzsky: château
- **Hrádek** – většinou jednodílné dřevohlinité opevněné sídlo bez vazby na sídelní areál (na návrší či ostrožně)
  - mor. archeologie: starší vývojová fáze tvrze z 2.p.13. – poč. 14. stol.
  - Rakouské a bavorské Podunají: Hausberg či Erdberg.
  - Čechy, Slovensko: malý a skromně vybavený hrad

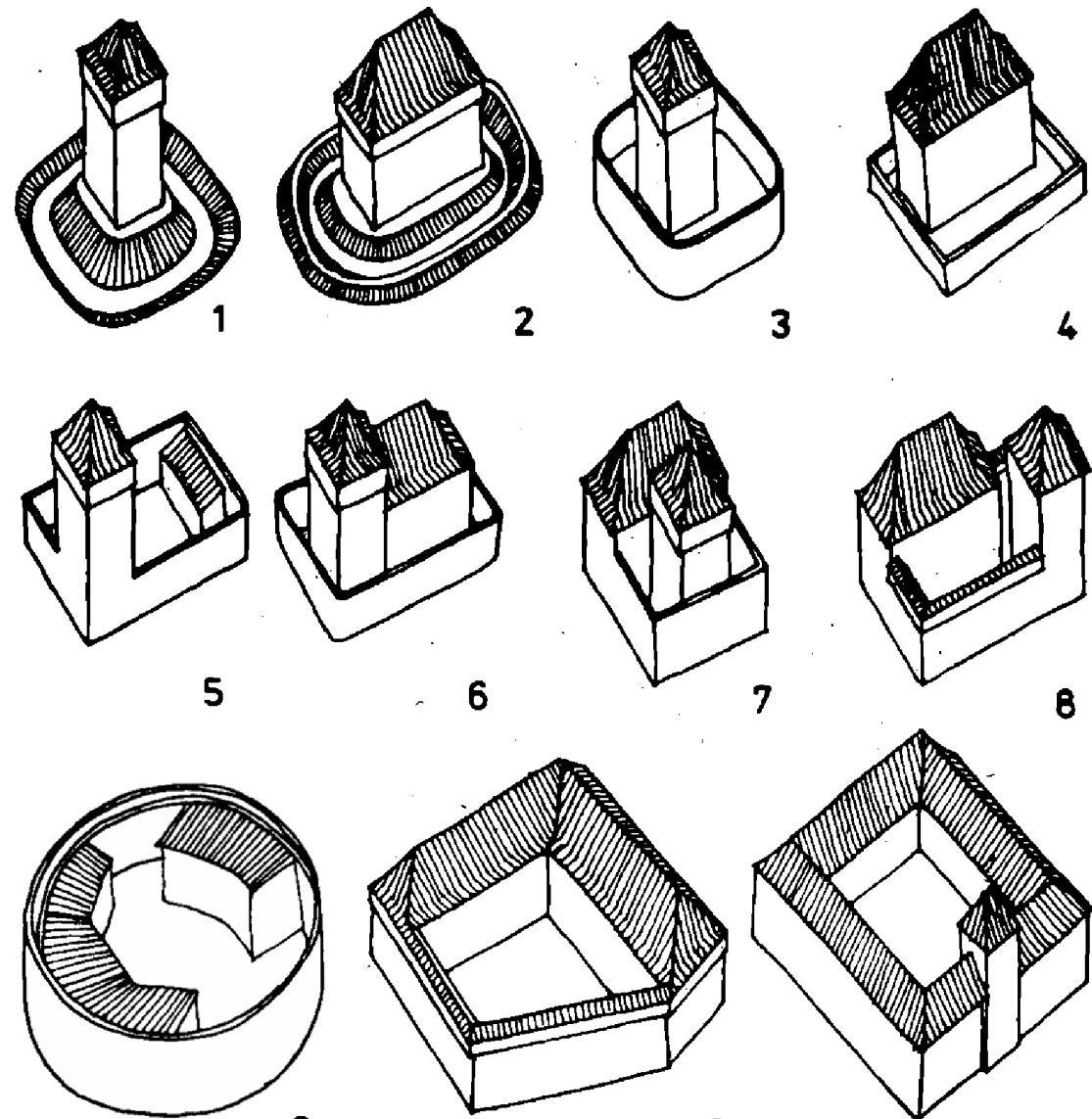

- **2. Sídla v rovinných polohách s vazbou na hospodářské zázemí:**

- **Rezidenční dvůr (dvorec)** – zeměpanské a šlechtické sídlo
- **Tvrz** – lat. munitio, propugnaculum, fortalitium, fossatum (návrší)
  - nižší typ středověkého feudálního sídla příslušníka nižší šlechty
  - jednoduše opevněné sídlo s vazbou na obytný areál (je ve vsi)
  - něm.: die Veste, maď.: kurie (z lat. curia – dvůr)
- **Motte** – termín francouzského původu s vazbami k osídlení se blíží hrádkům
  - sídlo na uměle navršeném nebo zvýšeném pahorku s dřevohlinitou zástavbou
  - severní Francie: od 2. poloviny 10. stol. (oblast vzniku), útlum: 12. a 13. stol.
  - Německo: Turmhügel (Wasserburge)
  - Polsko: gródki stożkowate (13. stol., funkční až do 18. stol.)
  - pol. 13. stol.: Josef Unger – vznik ve stejné době jako nejstarší vlna šlechtických hradů
  - Čechy: mohutné objekty s dvojitými příkopy a valy: Ervěnice
  - Morava: Koválov (Mstěnice charakter hrádku), Popice, Konůvky

Obr. 1. Mapa Čech s vyznačením 50 lokalit ze souboru 67 tvrzí a tvrzíšť, o němž se hovoří v textu.
 Vysvětlivky: 1 – Plešišť, 2 – Křepence, 3 – Solopyský, 4 – Ústupnice, 5 – Nedrahovice, 6 – Mirovice, 7 – Hrochův Hrádek, 8 – Starosedelský Hrádek, 9 – Pořešice, 10 – Litovice, 11 – Mrač, 12 – Choteč, 13 – Slavkov, 14 – Pasovary, 15 – Stěkče, 16 – Krnín, 17 – Zvíkov, 18 – Zumberk, 19 – Kauty, 20 – Beztahov, 21 – Vrchotice, 22 – Řisuty, 23 – Byseň, 24 – Zlonice, 25 – Rostoky, 26 – Lobkovice, 28 – Ostrov u Záp., 29 – Kožátky, 30 – Horky nad Jizerou, 31 – Vyšehaňovice, 32 – Přešov nad Labem, 33 – Staré Kestřany, 34 – Cehnice, 35 – Drahonice, 36 – Božejovice, obec Skály, 37 – Dvory, obec Skály, 38 – Mladějovice, 39 – Popovice, 40 – Chotýšany, 41 – Nespery, 42 – Mníchovice, 43 – Pašinka, 44 – Malotice, 45 – Malešov, 46 – Úmanín, 47 – Žaky, 48 – Mlékovice, 49 – Zásadka, 50 – Solec.

Typologické třídění tvrzí (podle P. Chotěbora)

1-4: typ s volně stojící obytnou stavbou

5-8: typ s obytnými stavbami při obvodu

9-11: typ s obvodovou zástavbou

Koválov u Žabčic

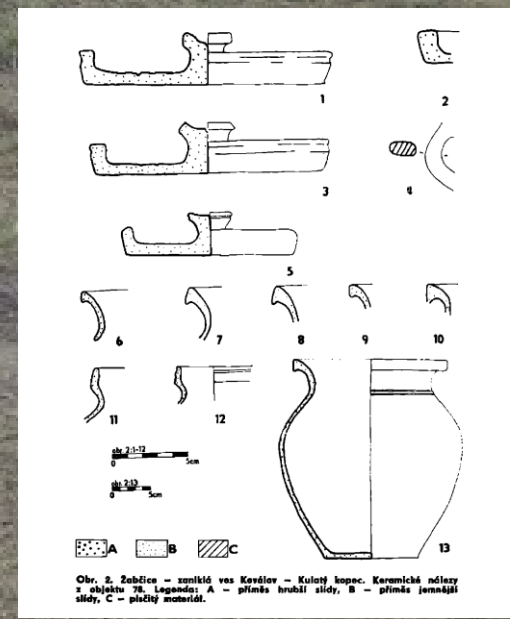
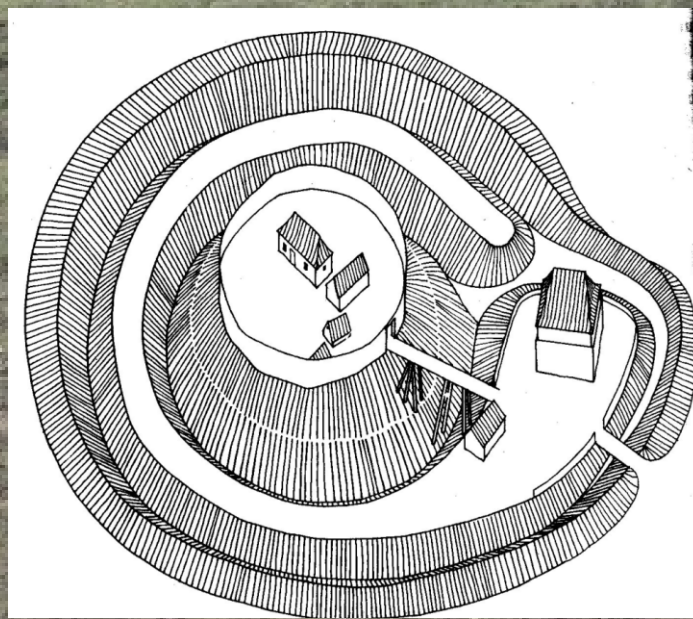
Poloha – na soutoku Jihlavy a Svratky

- cca 2 km od Žabčic
- ves a sídlo po obou stranách potoka na (200 X 350 m)

Vznik – pol. 13. stol.

Lokalita – „Kulatý kopec“
kopec tvaru komolého kuželu s jedním příkopem (motte)

– zaniklá ves v trati „Koválov“

Obr. 2. Žabčice – zaniklá ves Koválov – Kulatý kopec. Keramické nálezy z objektu 7b. Legenda: A – příměs hrubší slídy, B – příměs jemnější slídy, C – plátek mořinát.

Vrchnostenský dvůr (Hof, curia)

- **Hospodářská funkce** – v čele správce - šafář (colón), který a najímanou čeled' – robotu se uplatňuje jen okrajově, v pozdním středověku je čeled' najímána – sloužil jako shromaždiště renty: hospodářské centrum panství
- **Církevní dvory (grangie)** – hospodářská centra klášterních majetků (cisterciácké grangie s kaplí) – mohly být opevněny (fortifikovány) a stavby mohly mít obranou funkci
- **Do 16. století** – trend prodávat dvory sedlákům, poté začíná šlechta sama podnikat – rozvoj v pobělohorské době (barokní dvory)
- **Druhy vrchnostenských dvorů:**
  - a) **rezidenční** (dvůr je sídlem majitele)
  - b) **sídelně-hospodářský** (připojen k tvrzi jako jeho součást)
  - c) **podnikatelský** (podnikání ve vlastní režii, může být dočasným sídlem)

Rezidenční dvory šlechty

- Šlechtická sídla se správní a obrannou funkcí předchází kamenné hrady (před r. 1250) a mají vazbu na emporové kostely (tzv. vlastnické kostely).
- **Nejstarší** – staví zeměpán
  - od pol. 12. stol.: soukromé dvory šlechty a církve (častější na Moravě, než v Čechách)
  - kostely s panskými tribunami (emporami)
- **.1. Opevněné dvory či dvorce postavené uvnitř hradišť:**
  - sídla v zázemí správních hradů: služba panovníkovi (beneficium)
  - bez výrazné fortifikace, palisáda
- **2. Dvory mimo hradní okrsky v hradním zázemí:**
  - uvolnění z knížecí závislosti, privátní pozemková držba
  - Litoměřice: dvůr Hroznaty, zakladatele tepelského kláštera, u kostela P. Marie
  - Čimice: tvrz 6 km od Starého Města pražského, 2.p.13. stol.
- **3. Venkovská sídla šlechty:** menší sídla mimo centra

Hrady

- **Dělení dle stavebníka či majitele:**

- **královské (zeměpanské):** staví panovník jako mocenské opory

Pražský hrad (rezidenční), Vyšehrad

Bezděz, Bítov, Buchlov, Děvičky, Edelštejn, Cheb, Křivoklát, Karlštejn, Landštejn, Locket, Zvíkov

- **biskupské:** církevní účely: soukromá sídla biskupa a arcibiskupa

Kadaň, Mírov, Kroměříž, Blanský, Rožnov

- **šlechtické:** staví šlechta k ochraně panství

rodová sídla nedosahovaly velkých rozměrů jako královské (výjimka: jihočeské Příběnice patřící Vítkovcům)

Blatná, Bouzov, Český Krumlov, Duchcov, Helfštýn, Jindřichův Hradec, Choustník, Kokořín, Kost,

- ...“Čím ale vlastně byly **hrady** v přemyslovské monarchii? Hrady byly nepochybně důležitými správními body, neměly však jakýsi univerzální charakter, který by v sobě sjednocoval správu veškerého obyvatelstva, církevní správu a nad vším by stál kastelán, jakožto úřednický zástupce panovníka, který by s aparátem dalších podřízených úředníků, výběřčích a biřiců různorodé vrstvy obyvatelstva neustále disciplinoval, ba dokonce vykořisťoval. I středověká společnost totiž stála na něčem, co by bylo možné označit jako společenskou smlouvu. Role hradů byla proto mnohem diverzifikovanější“...
- ...“**Hrady** tedy sloužily jako opěrné body panovnické moci především v rovině politické a zároveň byl jejich prostřednictvím realizován vztah elitní vrstvy a knížete, když se totiž příslušníci této vrstvy stávali kastelány, tj. obdrželi beneficium, kníže si je zavazoval a oni mu poté samozřejmě vyjadřovali svoji věrnost. To je vlastně onen věrnostní poměr, poměr, který by bylo možné označit za feudální. Nicméně na moci se podíleli oba partneři, kníže i elita, více jako spoluhráči, někdy jako protihráči“...

Libor Jan

- „... smyslem **hradů** nebylo zdobit krajinu, nýbrž musely plnit řadu úloh (...) plnily funkci obytnou a obrannou a právě z nich – jako bezpečných center – mohli příslušníci šlechty spravovat pozemkový majetek a ovládat své lidi.“

Miroslav Plaček – Martin Bóna

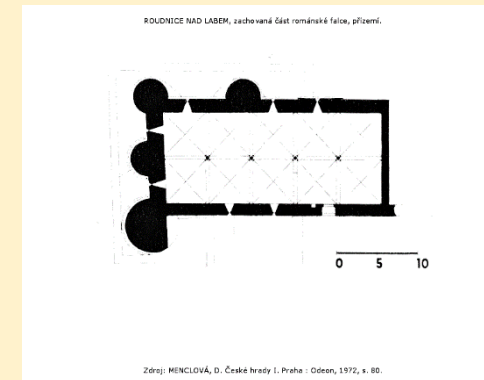
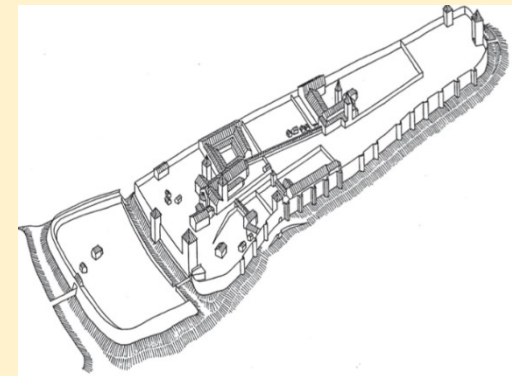
Podle účelu

- **Hrady obytné** – obytná a reprezentativní funkce (komfort) včetně funkce ochranné
  - sídla panovníka, církevních představitelů, šlechtických rodů (Český Krumlov).
- **Hrady strážní** – malé fortifikace na uzlových místech země nebo panství, u říčních brodů nebo při obchodních stezkách
  - měly zajistit ochranu místa, delší obrana se nepředpokládala (malý komfort bydlení; Louzek).
- **Hrady obranné** (pevnostní) – k zastavení protivníka, pro dlouhá obléhání
  - tzv. refugia (kolonizační hrady) – útočiště a ochrana kolonizačních osad (kol. 1240: Morava – před Mongoly a Uhry. Od pol. 14. st. – opevněné kostely).
- **Hrady městské** – zeměpanské, šlechtické nebo církevní: Kadaň, Písek, Domažlice, Vyškov na Moravě.
- **Hrady lovecké** – spíše hrádky, zázemí pro kratochvíle spojené s lovem zvěře: Jinčov, Jivno aj. v křivoklátském hvozdu

Ovlivnění našeho hradního stavitelství

- **12. a poč. 13. stol.** – raně středověké hrady s dřevo-zemní hradbou s kamennou plentou
- **Přimda – kol. 1125:** první hrad založený na českém území z německé strany (Kosmas – „jacísi Němci“)
- **Pražský hrad – 1135:** románská přestavba za knížete Soběslava II.
  - zcela cizí opevnění a polooválnými věžicemi na exponované jižní straně (pohled ze spodu od Karlova mostu)
  - soudobý kronikář napsal, že stavba probíhala „po způsobu latinských měst“
  - obecně centrálně středomořské souvislosti
- **Roudnice n. Labem – 2. pol. 12. stol.:** biskupský hrad se systémem věžic vystupujících před hradbu
- Přímé vlivy z východního Středomoří (křižácké výpravy) se během 12. stol. neprojevíly.

Nejstarší šlechtické hrady

- **13. stol.** – opuštěno výlučné právo panovníka na zakládání hradů (ca. 40. léta 13. stol.).
  - objekty typu hrad vznikají odděleně od zemědělského osídlení a od vlastnických kostelů.
- **Bergfritové dispozice:** Krašov, hrad na Lazurové hoře (Tachov), Valdek.
- **Bezvěžové hrady a složitější typy:** Český Krumlov, Choustník
- **Krašov** (Plzeň-sever): založili před 1232 Hroznatovci
  1. fáze – horní hrad chránily věžice
  2. fáze – v dolním hradu postaven bergfrit (útočištná věž)
- **Valdek** (Příbram): palác v zadní části patří k nejstarší fázi
bergfrit je podle J. Anderleho mnohem mladší.
- **Choustník** (Tábor): založen po r. 1262
- **Vízbürg** (u Trutnova, výzkumy A. Hejna): založen ve 2. pol. 13. stol.
zánik 1447 - jako tzv. zavřený hrad; bergfrit.

Typologie hradů

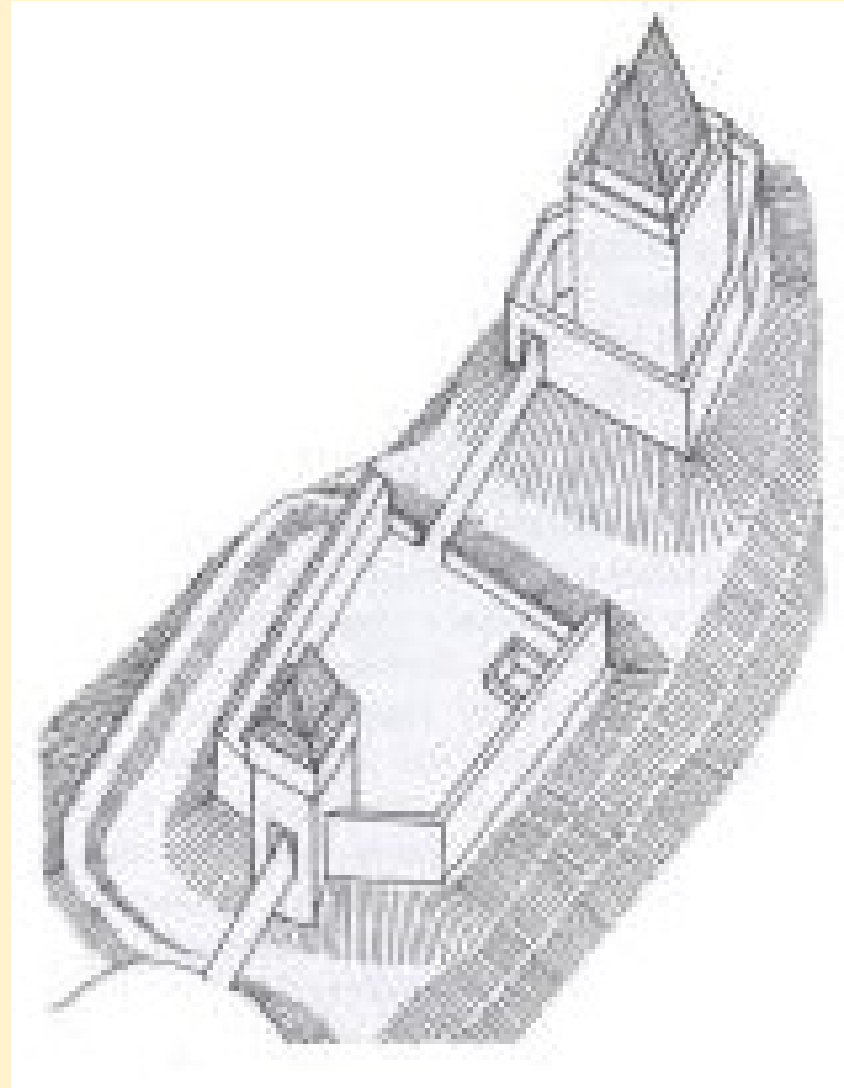
- **Donjonového typu**
- **Přechodného typu**
- **S obvodovou zástavbou**
- **Kastelového typu** – francouzský kastel
  - italský kastel
  - středoevropský kastel
- **Bergfritového typu**
- **Bezvěžové hrady** – s plášťovou zdí
- **Palácového typu** (hlavní obranná stavba)
- **Dvoupalácové dispozice**
- **Husitské hrady**

Typologie podle T. Durdíka

- **Hrad donjonového typu:** **Donjon = obytná věž**, v Čechách nejčastěji čtverhranná
  - v královském hradním stavitelství od samého počátku (Přimda)
  - věž je vybavena otopným zařízením (např. krby)
  - dispozici tvoří volně stojící obytná věž, ohrazená hradbou, do které může být vevázán např. vstupní objekt
  - donjon tvoří hlavní obytnou a hospodářskou stavbu (ostatní zástavba pomocná)
  - přístupný (hospod. důvody) z přízemí (špatné pro obranu).
Lokality: Přimda, Rábí (13 x 19 m), Pajrek (16 x 16 m), Týřov (zadní část), Zvíkov
- **Hrad begrfritového typu:** **Begrfrit = útočištná věž**, v Čechách většinou okrouhlá
  - přístupná z patra, v přízemí nejsou žádné otvory (funkce útočiště)
  - nebyla určena k obývání a její prostory nejsou k tomuto účelu vybaveny
  - základní dispozici tvoří věž, palác a hradba
  - palác v nejchráněnějším místě, begrfrit stál volně na nádvoří, nebo byl vevázán do hradby
Lokality: Žebrák (přestavěn), Zvíkov (begrfrit s břitem).

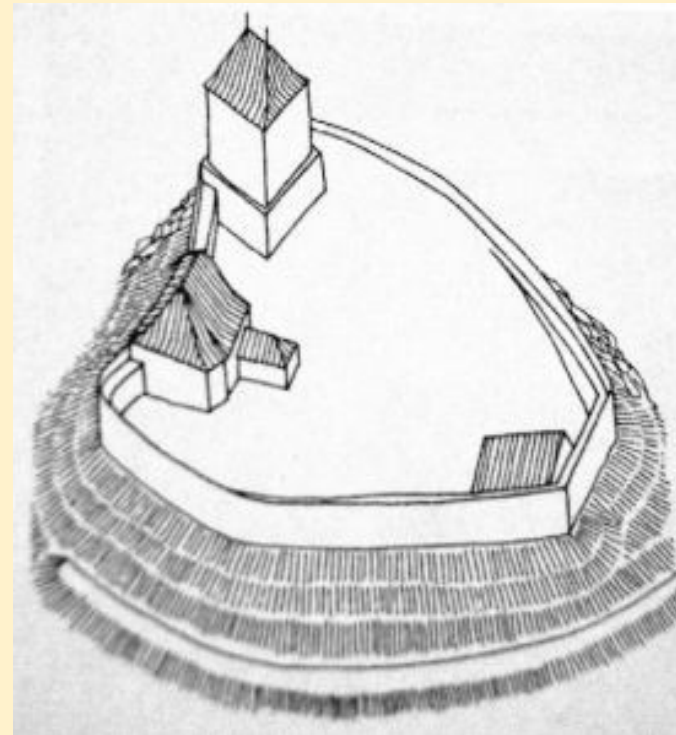
Donjonový typ

- Volně stojící či do hradby vevázaná čtverhranná obytná věž obtočená hradbou, do níž může být zakomponován další objekt (branská věž)
- Ostatní zástavba má pomocný charakter.
- Ve výjimečných případech může hrad tvořit pouze donjon bez ohrazení.
- Typická dispozice se podobá nejčastěji užívanému typu vesnických tvrzí.
- Pčimda, Rabí a Čejchanov

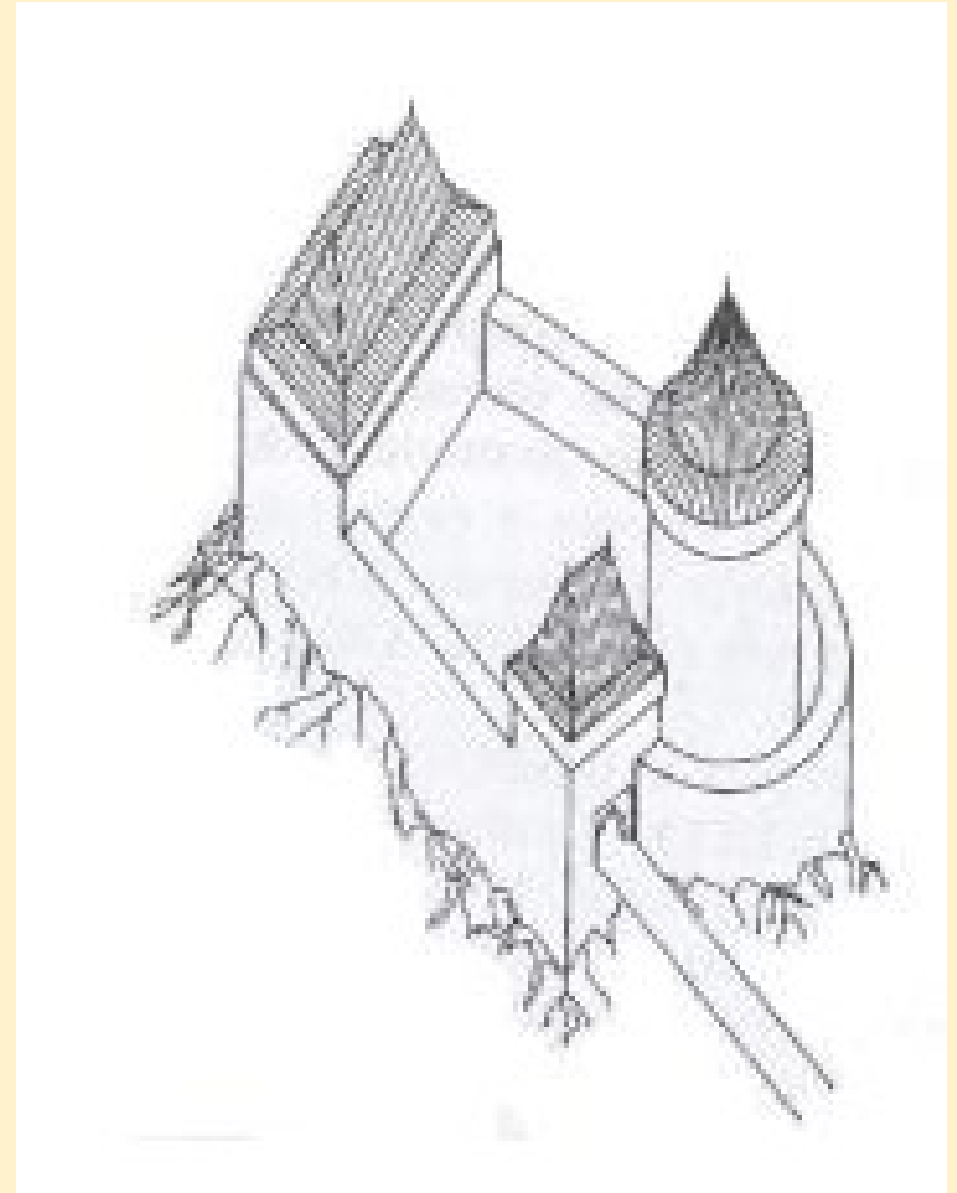
Přimda

- 1121 – podle kronikáře Kosmy postavili „nějací Němci“ na české straně pohraničního lesa
  - pravděpodobně Děpold II. z Vohburgu
  - nejstarší kamenný hrad na českém území
- **Hlavní stavba** – čtverhranná obytná věž s malým obdélníkovým přístavkem, volně stojícím uprostřed ohrazení.
- **První patro** – obytná místnost s krbem
  - u průchodu do přístavku schodiště, které vedlo v síle zdi do 2. patra.
- **V přístavku** – románský prevet (zřejmě nejstarší záchod v Čechách).

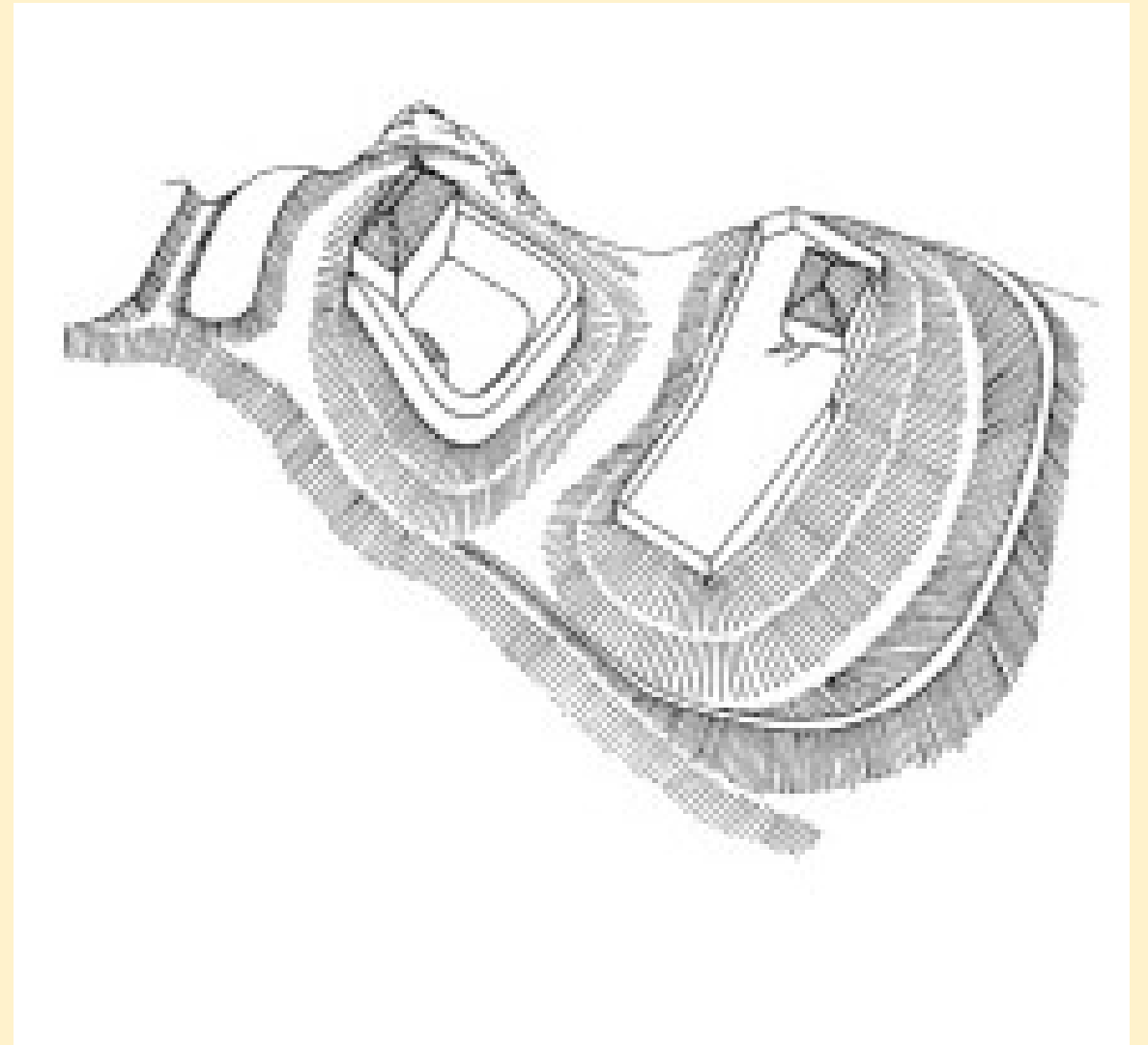
Bergfritový typ

- Základní typ šlechtických hradů 13. a 14. stol. kombinující tři prvky hradní dispozice:
  - **věž, hradba a palác.**
- **Okrouhlá věž** – bergfrit v čele, v hradbě nebo volně na nádvoří (poslední útočiště)
  - přístupný z prvního patra.
- **Palác** – na nejchráněnějším místě (konec ostrožny)
  - spojen s věží hradbou.
- **Rozvinutá dispozice** – větší rozměry kvůli obraně nebo komfortu
- Volfštejn, Krašov, Dobronice, Cimburk.

Přechodný typ

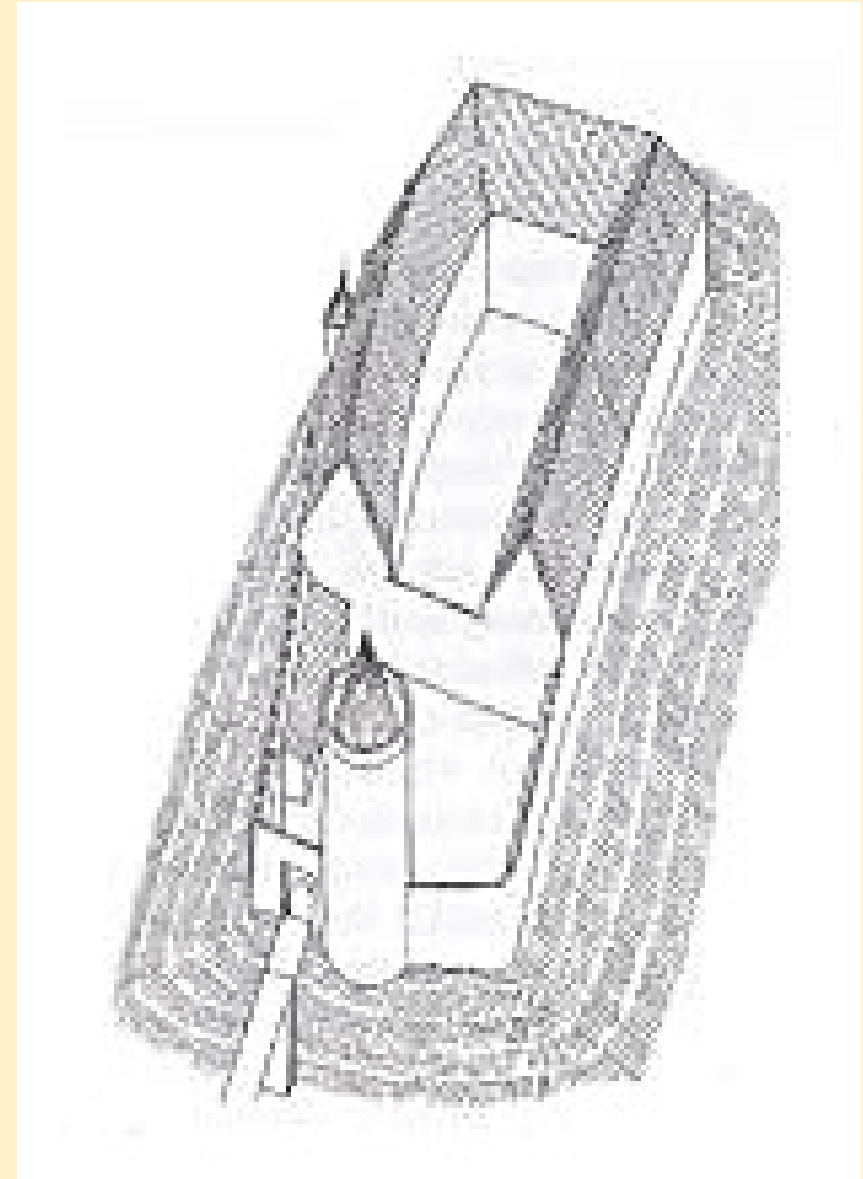
- Objekty mezi středověkým hradem a starším hradištěm, z něhož přejímají valové opevnění.
- Do valové hradby jsou na rozdíl od hradišť vkládány obytné stavby.
- **Hlavačov** u Rakovníka (nejjednodušší)
- **Angerbach** u Kožlan (bezvěžový)
- **Týnec nad Sázavou**. (nejsložitější)
- **Tachov** (na místě hradiska)

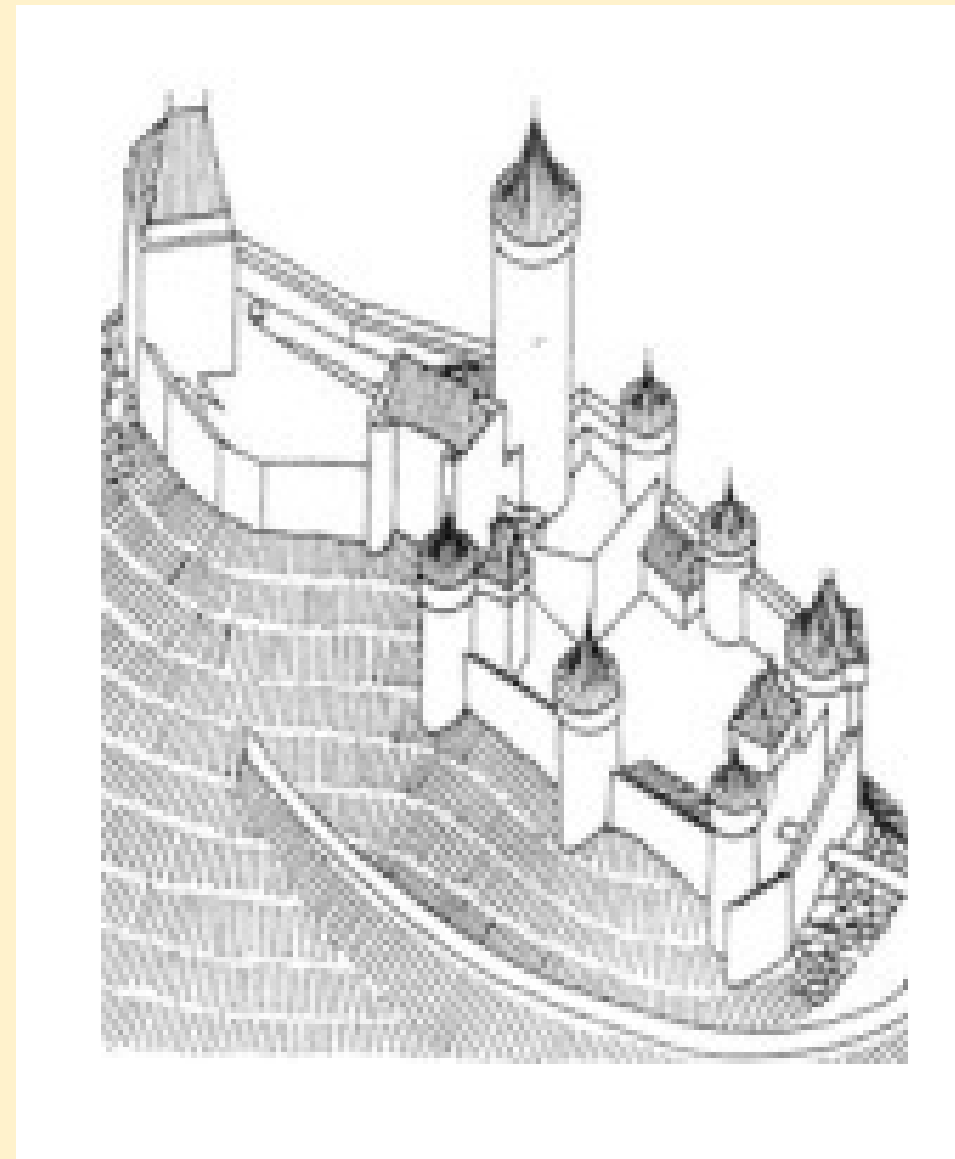
Obvodová zástavba

- Základní typ královských hradů 13. stol.
- Později se z něj vyvinul středoevropský kastel.
- Dispozice – většinou vícedílný s větším počtem budov situovaných podél vnitřního opevnění
  - od pol. 13. stol. se jejich součástí stávají čtverhranné donjony, vyvinuté v paláce (arkádové ochozy)
- Pasivní obrana (věž, ochoz)
- Jindřichův Hradec
- **Královské** – Křivoklát a Zvíkov.
- **Šlechtické** – Vítkovci: Příběnice
  - Páni z Dubé: Stará Dubá.

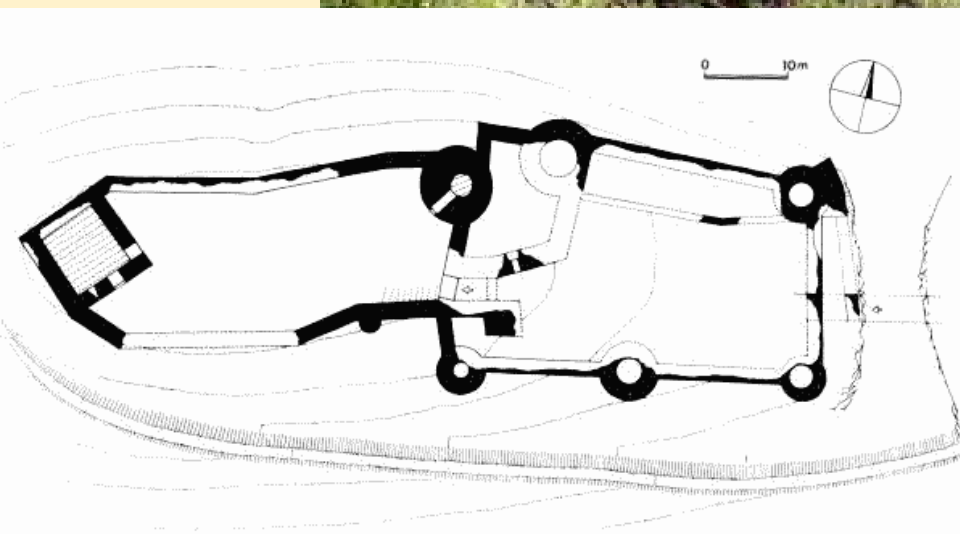
Francouzský kastel

- **Půdorys** – pravidelný s okrouhlými flankovacími věžemi, které tvoří aktivní systém obrany
- **Flankovací věže** – vystoupají z hradby a umožňují odstřelování paty opevnění
  - každá z věží byla samostatný pevnostní článek
- **Vnitřní zástavba** – má obvodový charakter.
- 1. pol. 13. stol. – **Džbán**
- 2. pol. 13. stol. – **Nižbor, Úsov, Tábor**
- Konec 13. stol. – **Konopiště**

Francouzský kastel

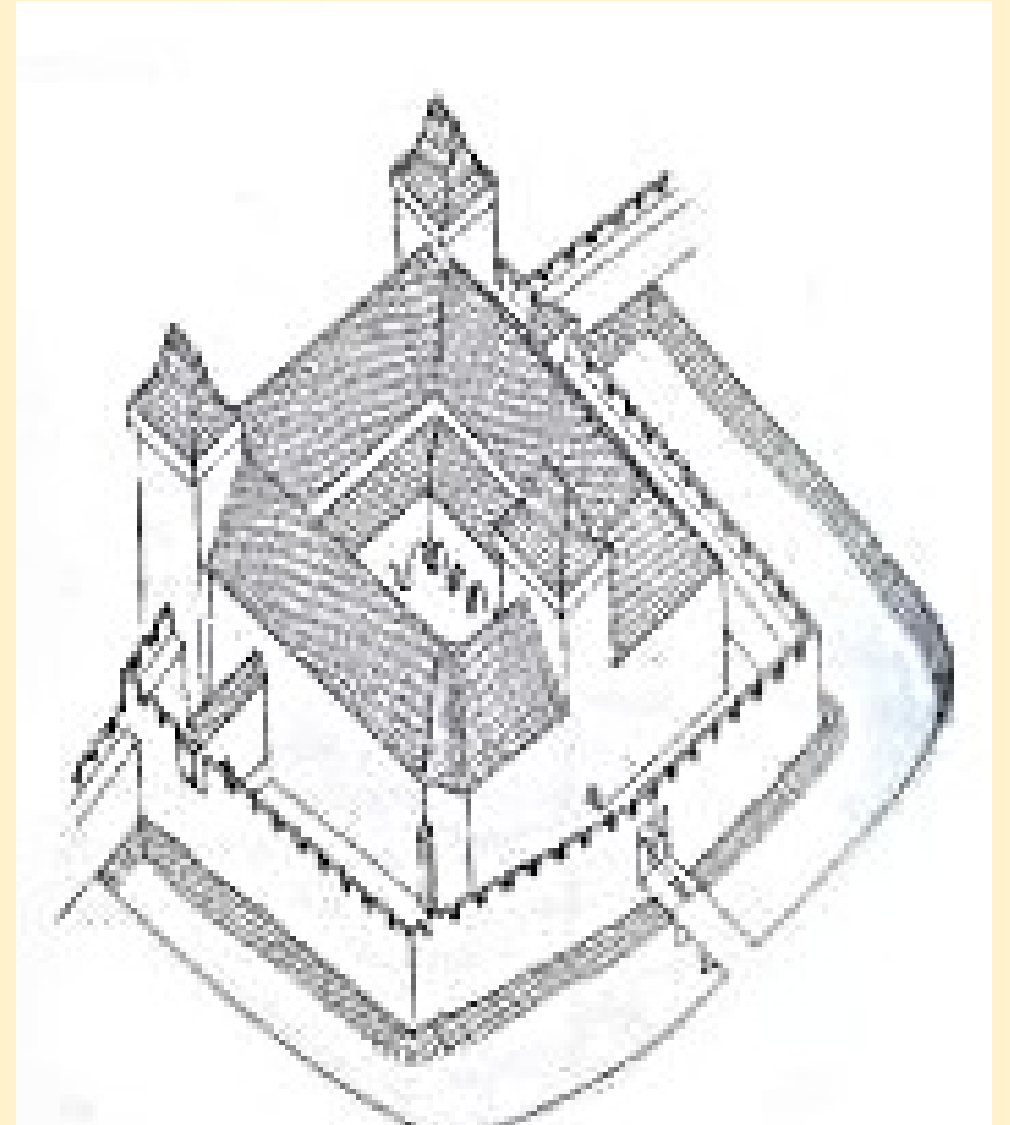
- **Vznik:** francouzské kapetovské království (vliv antického a arabského opevňovacího stavitelství)
vláda Filipa II. Augusta (1180–1223), zvláště 4/4 12. stol.
znaky: donjon a flankovací věžice (vystupuje z hradby a umožňuje boční střelbu na nepřátele)
- **Datování:** od druhé poloviny 12. stol. (konec 12. stol.)
J. Mesqui: konec 12. stol. (1170–1200)
- **Dispozice:** nebyly stavěny podle šablony, přizpůsobovaly se terénu
čtverhranný půdorys s obvodovou zástavbou a nárožními flankovacími věžemi.
brány ve středu dvou kurtin (hradební zeď) chránila dvojice věží
okrouhlý donjon – nejdříve na vnitřním nádvoří, později zakomponován do nárožní flankovací věže
- **Rozšíření:** **12. stol.** – střední Francie, Alsasko, sicilské král. Fridricha II.
2. pol. 13. stol. – Anglie, Holandsko, Švýcarsko, Španělsko
stř. a vých. Evropa – pouze u několika českých hradů

Týřov: 1973 a 1976-84 – výzkum T. Durdíka
Dolní hrad – 6 flankovacích věží o průměru: 5,8 – 7,3 m

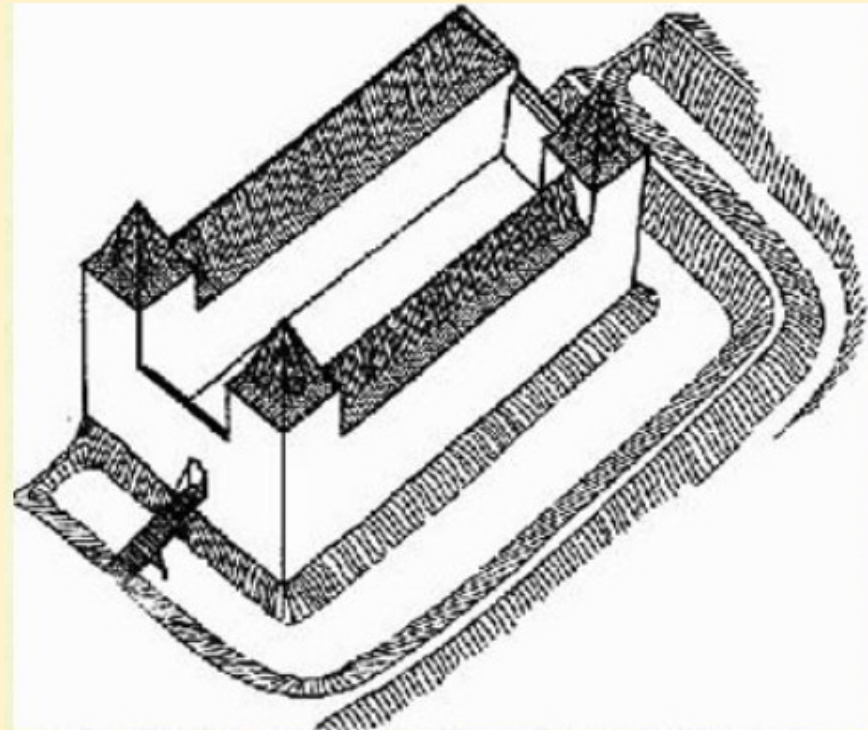
Středoevropský kastel

- **Stavebník** – hlavně Přemysl Otakar II. (1253-1278)
  - nové královské hrady ve městech
(na "zeleném drnu,,)
- **Půdorys** – pravidelný čtyřúhelníkový s věží v rohu,
vloženou do hradby
  - pokud nebyl k dispozici vhodný terén, hrad
byl vložen do městského půdorysu
(respektoval městské parcely)
- **Věže** – v rozích, bez flankovací funkce
(ne jako u francouzského kastelu)
- Kadaň, Písek, Chrudim

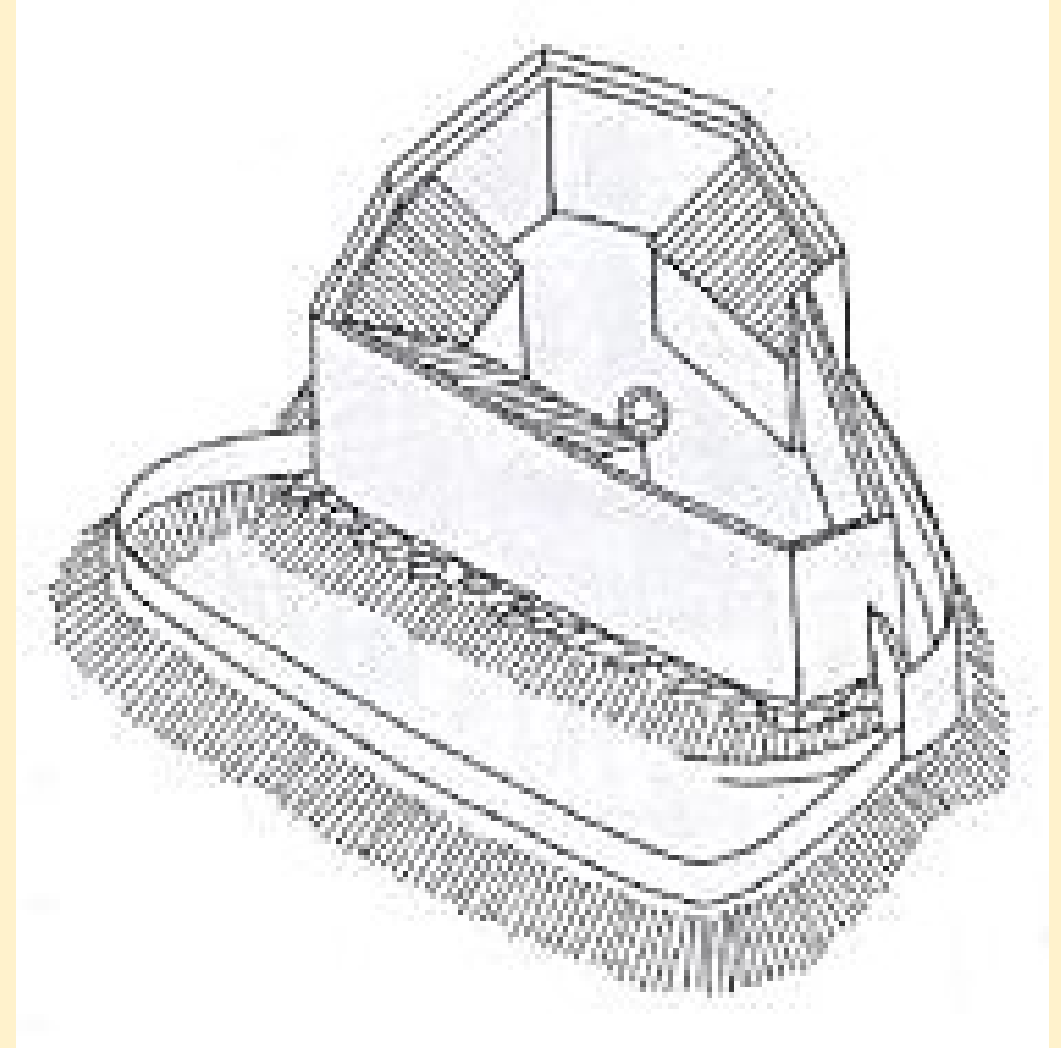
Italský kastel

- Má stejnou dispozici jako kastel středoevropský, ale jeho věže dovolují flankovací (boční) střelbu.
- Dolní Kounice – jediný v Čechách

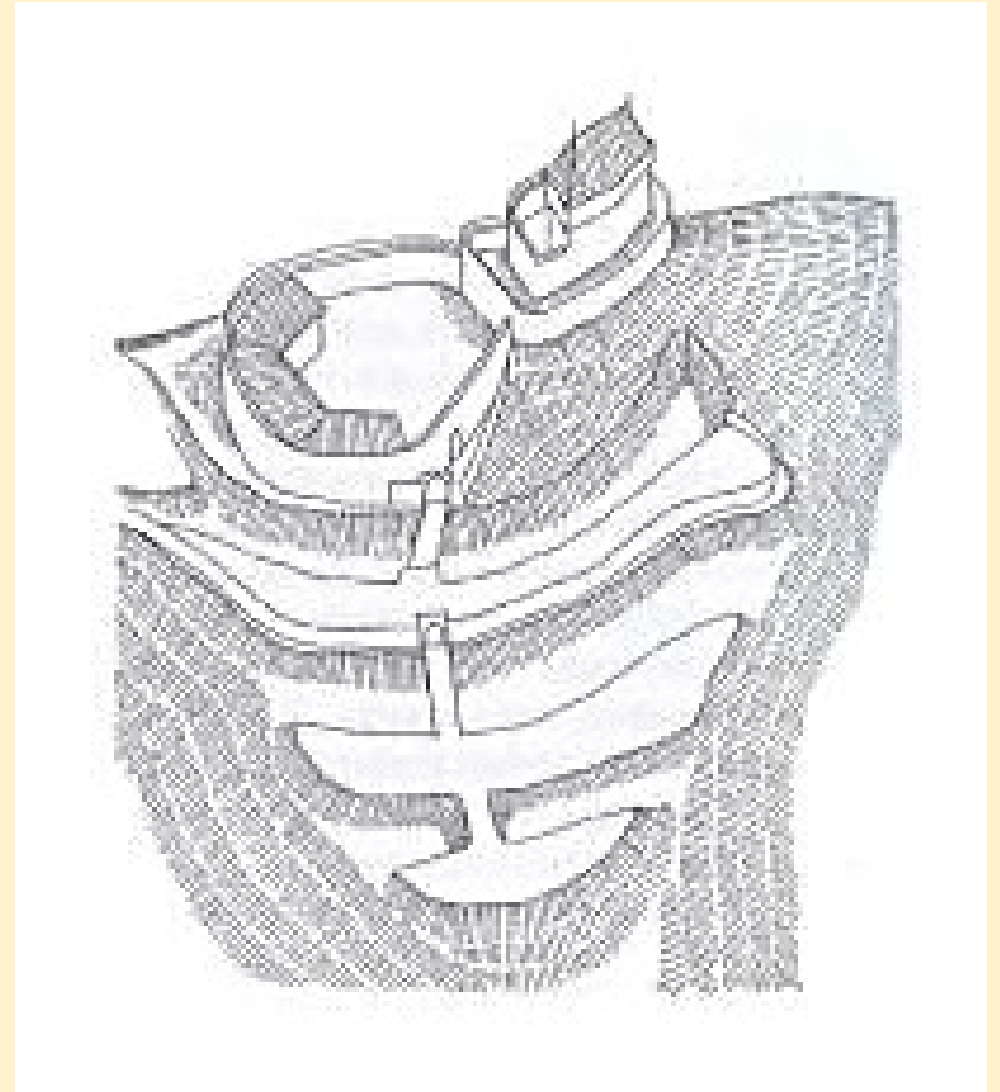
Bezvěžové hrady s plášťovou zdí

- **Obrana** – spočívala na mohutné obvodové hradbě, za níž byly skryty ostatní objekty hradu
- **Půdorys** – oválný nebo polygonální
- **Ochoz plášťové zdi** – umožňoval plynulý pohyb obránců
– zvenčí nebyly vidět žádné lehce zranitelné střechy.
- **Věž** – pouze jako branská (nad branskou)
- Lanšperk, Košumberk či Kumburk.

Bezvěžové hrady palácového typu

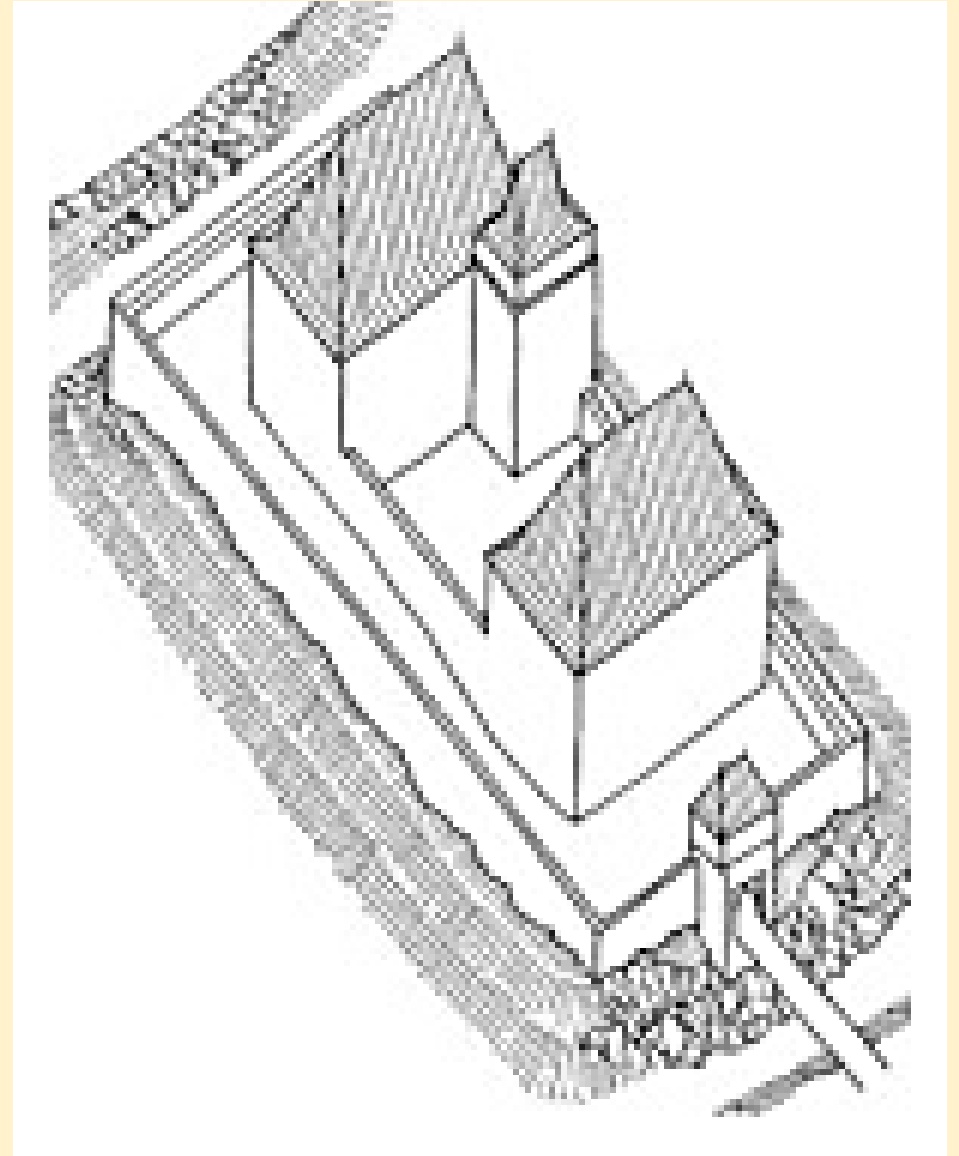
- **Palác** – tvořil hlavní obrannou a zároveň obytnou část
  - výrazně převyšoval hradby
  - připojeno: nádvoří se studnou
- **Půdorys** – obdélný, jehož delší osa byla většinou rovnoběžná s přístupovou komunikací
- Tetín, Nový Žeberk či Vlčtejn.

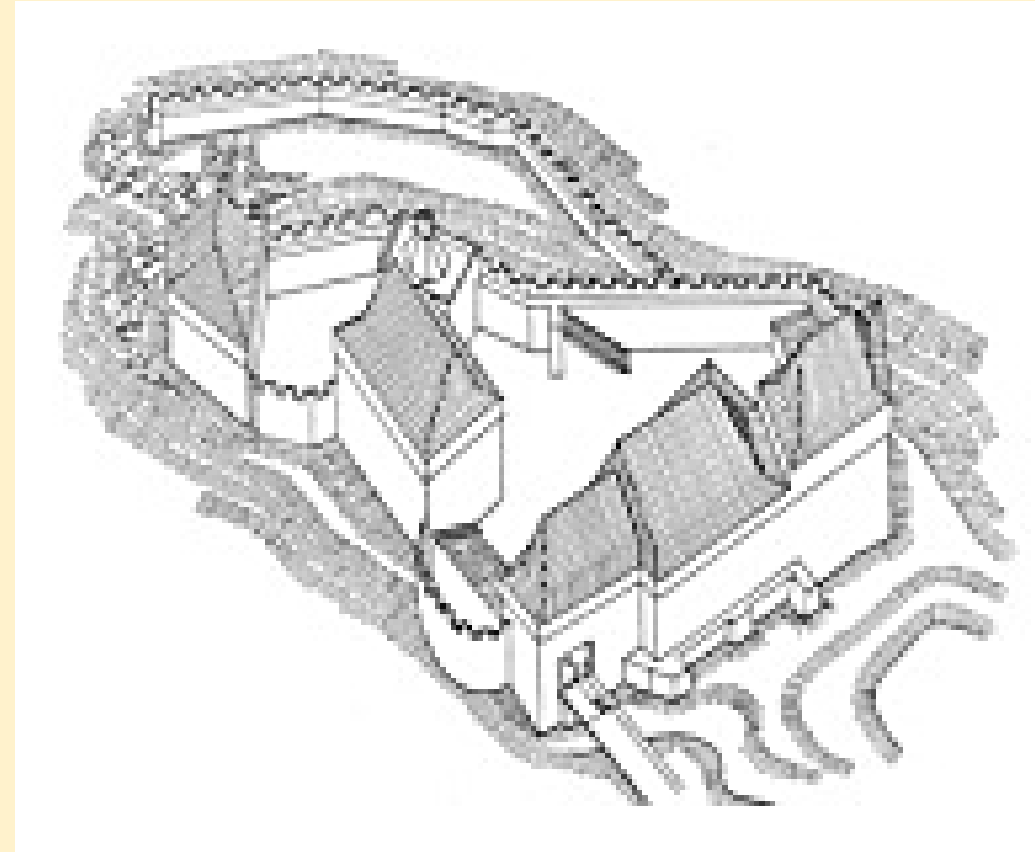
Dvoupalácová dispozice

- **Stavebník** – Karel IV.
- **Dispozice** – dva paláce na protilehlých stranách pravidelného nádvoří, spojené hradbou
- **Paláce** – propojené pavlačemi nebo ochozem
  - dosahují značné výšky a jsou hlavní stavbou i z hlediska obrany
- Vyskytuje-li se věž, má funkci spíše komunikační či zajišťuje vnější opevnění.
- Vstupní brána se většinou nacházela v jedné ze spojovacích hradeb.
- Helfenburk u Bavorova, Dívčí Kámen.

Husitské hrady

- **1. pol. 15. stol.** – mají pasivní obranu (nevhodné místo)
- **Moderní prvky:** pouze ojediněle (vysunutá dělostřelecká bašta na Kalichu, sypaná obezděná bašta na Sionu)
- **Příčiny výstavby:**
  - původně budovány za poklidné vlády Karla IV. a Václava IV. s důrazem na obytnou funkci a zvyšování komfortu (Krkovec – přechod mezi hradem a zámekem)
  - budovány husitskými hejtmany jako součást širších strategických záměrů, nebo jako soukromá sídla
- **1. skupina:** Kalich, Kunětická Hora (má kromě hejtmanova sídla velkou opevněnou plochu: zimoviště polního vojska)
- **2. skupina:** Oltářík, Starý Berštejn, Sion – sídla hejtmanů připomínala spíše velké tvrze předhusitského období

Skalní hrady

(František Gabriel)

- **Dispozice:**
  - a) situovány na skalním suku
  - b) vstup 3 – 6 m do paty suku a je veden upravenou skalní spárou
  - c) vlastní hrad je na skalní plošině
  - d) převýšení je hlavním obranným prvkem
- **Obytná či hospodářská zástavba** – základy dřevěných nebo zděných staveb zahloubeny do skalního podloží
- **Relikty povrchové dřevěné zástavby** – tzv. draže (drážky či žlábký) zahloubených části staveb, nebo kapsy pro ukotvení trámů.

